

over zee en Rome werd het machtige middelpunt, waaromheen de wenteling van het Christendom in steeds wijder kringen over Europa plaats vond. Het Christendom als offensieve macht veroverde de wereld en in de middeleeuwen vinden we in Europa wel een veelheid van volken, die echter zeer wezenlijk zijn samengevat in één wereldstaat, waarin het Christendom het cultureele leven beheerscht. Het Christendom, dat de zin en beteekenis van het leven in de wereld niet zoekt in *dēze* wereld en daarom daarin ook niet doet opgaan, maar dat predikt het koningschap Gods in deze wereld, dat in de *toekomende* wereld zijn beslag zal krijgen. Het heele menschenbestaan richt zich dan ook op de toekomst, op het rijk der eeuwen, waarin God alles en in allen zal zijn. Ook het uiterlijke leven legt hiervan getuigenis af. Zie naar de middeleeuwsche stad. Daarin treft Uw oog reeds van verre de machtige kathedraal, die hoog boven de huizen uitsteekt en het stadsbeeld beheerscht als symbool en middelpunt van het gansche gemeenschapsleven. Daar wordt God gediend en beleden, de communie gevierd, de biecht gehoord. Maar ook het huwelijk wordt er gezegend, de vorst gekroond, de gilden hebben er hun altaren.

In de middeleeuwen leefde men in een Christelijke wereld. Natuurlijk blijven in die wereld verschillende machten bestaan: Kerk en Rijk. Het Rijk kan de Kerk niet zijn en de Kerk het Rijk niet. Pausen en Keizers betwisten elkaar de opperheerschappij. Maar de paus wil niet een wereldlijk heerscher zijn, doch het wereldlijk gezag van het geestelijke afhankelijk maken. En de keizer wil niet een soort paus worden, maar als grond en wezen van zijn wereldlijk gezag het goddelijk gezag doen erkennen. Juist in het feit, dat het middeleeuwsch pausschap maar niet van de wereldlijke macht kan afzien en het keizerschap religieuze wijding behoeft, toont het alles beheerschende streven naar eenheid: de wereld is gekerstend, zij is „christenheid” ¹⁾.

En in die christenheid staat het individu niet als losse enkeling, wiens streven en begeeren, wiens werken en handelen, wiens doen en laten alleen maar gericht kan zijn op het „diesseitige”, op wat dit leven geeft en eischt, maar als iemand, die in een hechte gemeenschap is opgenomen en met zijn wenschen en verlangens de toekomstige wereld in het oog gevat houdt. Hij is bezig en hij is bezig in eschatologische zin, waardoor heel zijn doen en laten een diepere beteekenis en heilige wijding heeft gekregen. Hij heeft een vasten bodem waarop hij gaat en staat, een stevig fundament waarop hij bouwen kan.

Maar in dezen vasten gang van het leven komt heftige deining. De rust van het geloof en de zekerheid der kerk worden bewogen door den machtigen golfslag, die de beide stroomingen van de 16e eeuw, de Reformatie en de Renaissance, veroorzaken.